

În apărarea identității naționale. Imaginea Rusiei în publicistica lui Mihai Eminescu

Prof. univ.dr.Adrian Jicu
Academia Română și Universitatea, „Vasile Alecsandri” din Bacău

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

This paper is supported by the Sectorial Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/89/1.5/S/59758”.

Abstract: *Struggling for preserving our national identity, Mihai Eminescu's journalistic work deals with some of the most important topics of that period, covering essential problems in social, cultural, economic and political life. In his commentaries on external politics, Eminescu chooses the undesirable, but necessary position of a public voice, whose discourse started controversies, gave birth to polemics and brought him friends and enemies, turning him into one of the most important voices of his nation. Starting from these pre-requisites, the present paper develops Eminescu's nationalism and his clear-cut conception about national identity, the way it can be defined in his articles about Russia and its attempts of interfering with Romanian politics, thus threatening Romania's fragile position as a recent-formed national state. Rusia's image is that of a threatening empire doing its best to extend its influence over Romania and the whole Balcanic region.*

I. Rusia în publicistica eminesciană

Încă din vremea colaborării la „Curierul de Iași” Eminescu își va îndrepta atenția către politica externă chiar dacă sarcina lui era aceea de a îngriji, cu precădere, partea literară și revista internă. Explicația interesului său pentru chestiuni care vizează contextul economico-politic european ține de gândirea politică eminesciană și de integralitatea scrisului său. Ocupându-se de probleme interne, Eminescu nu putea să nu se raporteze la factorii externi care determinau

mersul României. Așa se explică numeroasele articole referitoare la situația unor state vecine, dar mai ales la cea din imperiile care puteau influența soarta unui stat recent înființat, cum era România.

În ceea ce privește Rusia, inițial ea apare sporadic în publicistica eminesciană, însă, pe măsură ce criza orientală se acutizează, iar războiul se profilează ca unică soluție, gazetarul devine tot mai interesat de relatarea evenimentelor de pe front și, mai ales, de poziția Rusiei în această problemă. În fapt, Eminescu scrie despre Rusia în măsura în care acțiunile acesteia puteau influența, direct sau indirect, viitorul României. De aceea, între anii 1877 și 1878, articolele despre Rusia sunt tot mai numeroase, iar luările sale de poziție vizează apărarea intereselor românești. Este și motivul pentru care, după încheierea războiului și semnarea Tratatului de la Berlin, Rusia apare tot mai rar în articolele semnate de Eminescu la „Timpul” și în alte ziare. Se poate afirma, încă de pe acum, că interesul manifestat de gazetar față de Rusia este expresia directă a patriotismului acestuia și a luptei sale pentru apărarea identității naționale, așa cum vom demonstra în paginile care urmează.

Cantitativ, Rusia beneficiază de peste 80 de articole, majoritatea apărute vol. X din ediția *Opere*, care acoperă Războiul Balcanic și tratativele care i-au urmat. Câteva articole risipite în volumele IX, XII și XII sunt mai degrabă conjuncturale. Este și motivul pentru care analiza imaginii Rusiei se va centra pe corpusul de articole care vizează relația României cu Rusia în contextul Războiului de Independență.

II. Rusia și Principatele Române

O precisă radiografie a relațiilor dintre Rusia și România realizează istoricul Ion Constantin, care, în lucrarea *România, Marile Puteri și problema Basarabiei* (București, Editura Enciclopedică, 1995), punctează momentele definitorii în privința legăturilor dintre cele două state. În capitolul introductiv, *Basarabia la interferența marilor interese*, autorul explică interesul rusesc pentru zona dintre Prut și Nistru, care datează din vremea lui Ștefan cel Mare. Relațiile dintre Moldova și Rusia devin tot mai apropiate în timpul domniei lui Petru cel Mare, care încheie o alianță antiotomană cu Dimitrie Cantemir, recunoscând, prin tratatul de la Luțk (1711), teritoriile vechii Moldove: „Pământurile principatului, după vechea hotărnicire moldovenească, asupra cărora Domnul va avea drept de stăpânire, atât cele cuprinse între râul Nistru, Camenița, Bender cu tot ținutul Buceagului, Dunărea, granițele țării muntenești și ale Transilvaniei și marginile Poloniei...”¹

¹ Ion Constantin, *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 16.

Pretențiile Rusiei asupra Basarabiei încep să se manifeste fățiș din sec. al XVIII-lea, după înfrângerea de la Stănilești, din dorința de a avea acces la Marea Neagră și de a domina gurile Dunării. Rusia va duce o permanentă politică de expansiune, urmărind să își sporească influența în Principatele slăbite economic și politic sub conducere fanariotă. Prin pacea de la Iași (1792), arată Ion Constantin, Rusia face un prim pas, ajungând la Nistru și devenind, pentru prima dată, vecina Moldovei.

Punctul de cotitură în evoluția relațiilor ruso-moldovenești îl reprezintă anul 1812 când se naște problema Basarabiei, prin cedarea, ilegală, de către Poartă, a porțiunii dintre Prut și Nistru, pe care rușii o vor numi, tendențios, Basarabia. Eminescu va reveni în repetate rânduri asupra acestui moment istoric în care Rusia a anexat, prin trădarea unor înalți demnitari, un teritoriu românesc. În ciuda eforturilor de rusificare ale noii administrații, așa-numita Basarabie își va păstra identitatea națională, rușii întâmpinând serioase probleme în administrarea acestui ținut românesc: „În Basarabia recent anexată, rușii se confruntau cu numeroase diferențe culturale și politice care îi despărțeau de noii cetățeni ai țării lor, românii.”²

În deceniile care au urmat, situația acestui teritoriu a depins mereu de contextul european, ea fiind jonglată între părțile care o revendicau. Astfel, prin Congresul de la Paris (1856), Rusia retrocedează Moldovei partea de sud alcătuită din Cahul, Ismail și Bolgrad ca urmare a înfrângerii în Războiul Crimeii. Dornic de revanșă, Imperiul Rus va pretinde și va primi înapoi aceste județe strategice în urma Congresului de la Berlin (1878), România câpătând, în compensație, Dobrogea, teritoriu românesc încă din vremea lui Mircea cel Bătrân.

III. Imaginea Rusiei în viziunea lui Mihai Eminescu

Felul în care Eminescu privește și ilustrează imaginea Rusiei în articolele sale trebuie discutat în două registre, având ca linie mediană Războiul Balcanic. Putem vorbi despre o primă fază a atitudinii gazetarului în articolele din „Curierul de Iași”, când el arată o circumspectă simpatie față de implicarea Imperiului Rus în lupta popoarelor balcanice pentru eliberarea de sub suzeranitatea otomană, în vreme ce a doua, mult mai vie, mai spectaculoasă, tratează interesele politicii externe rusești în contextul războiului și al negocierilor de pace care i-au urmat.

Poetul manifestă rezerve față de Rusia încă din 1876, când, intuind pericolul, atrăgea atenția asupra situației delicate a Principatelor deoarece românii se aflau în situația de a alege între două rele: Austria, cu invazia evreilor și distrugerea țărănimii, sau Rusia, cu rusificarea și pierderea oricărei libertăți.

² George F. Jewsbury, *Anexarea Basarabiei la Rusia*, Iași, POLIROM, 2003, p. 7.

Rusia este caracterizată drept o putere în ascensiune, care, însă, nu respectă drepturile cetățenilor și libertatea de expresie: „... care din noi cum ar scrie, acolo i-ar îngheța mucu condeului.”³

Sinteza atitudinii inițiale a lui Eminescu referitoare la Rusia o găsim într-un articol în care el prezintă principalele idei dintr-o lucrare foarte interesantă, *Rusia și Europa*, în care N. I. Danilevski dă glas năzuințelor slave de a crea o confederație sub conducere rusească. Ea ar fi urmat să includă toată Europa de est (Imperiul Austro-Ungar, Imperiul Otoman și Imperiul Rus). Pe un asemenea fundal panslavist, gazetarul atrage atenția asupra poziției dificile a României, care se găsește „la o muche de despărțire între două lumi cu totul deosebite...”⁴, pronunțându-se pentru o politică externă precaută, care să urmărească interesele naționale.

Dimitrie Vatamaniuc insistă asupra articolelor în care Eminescu discută războiul diplomatic purtat în paralel cu ostilitățile propriu-zise și accentuează rezervele ziaristului față de caracterul secret al tratativilor dintre Rusia și Austro-Ungaria purtate la Reichstadt, la 26 iunie/ 8 iulie. Lipsindu-i informațiile precise, Eminescu intuiește în măsurile imediate ale Imperiului Austro-Ungar decizia celor două țări de a combate eforturile de emancipare a națiunilor din Balcani. De aici, tonul său rezervat și eticheta de „fantezii jurnalistice” aplicată comentariilor grăbite din presa românească. Pentru Vatamaniuc, un articol precum *Austro-Ungaria* nu este altceva decât dovada capacității poetului de a înțelege exact trocul dintre cele două imperii: „Aprecierea sa va fi confirmată de desfășurarea ulterioară a evenimentelor din Balcani.”⁵

În primele luni de la declanșarea luptelor în Balcani, Rusia este prezentată favorabil, Eminescu relatând situația de pe front și vizitele împăratului Alexandru al II-lea. Câtă vreme interesele Românie și Rusiei sunt convergente, jurnalistul privește cu simpatie implicarea imperiului de la Răsărit în lupta pentru eliberarea popoarelor ortodoxe de turci, elogiind în repetate rânduri curajul sârbilor și al muntenegrenilor. Punctul de cotitură în atitudinea față de Rusia îl reprezintă intenția acesteia de a anexa județele Ismail, Cahul și Bolgrad, ca o reparație pentru pierderile de război. Din momentul în care adevăratele intenții ale aliatului răsăritean sunt exprimate fățiș, Eminescu declanșează o campanie mediatică de amploare, opunându-se unei asemenea pretenții care amenința granițele statului român și, implicit, identitatea noastră națională.

Din acest moment, imaginea Rusiei se modifică în ochii lui Eminescu, care avertizează în permanență asupra pericolului rusesc, adoptând o poziție fermă, de respingere a pretențiilor rusești. El va reveni asupra chestiunii în

³ Mihai Eminescu, *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, în *Opere*, vol. IX, p. 173.

⁴ *Idem*, *Netăgăduit că istoria...*, în „*Curierul de Iași*”, nr. 118, 29.10.1876, în *Opere*, vol. IX, pp. 241-242.

⁵ D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu*, Iași, Editura „Junimea”, 1985, p. 132.

articole precum *În sfârșit vedem limpede, Fără a prejudeca hotărârile Adunărilor..., Cestiunea retrocedării, Fiindcă noi suntem, De câte ori s-au făcut în parlamentul nostru, De câteva zile limbajul ziarelor liberale..., Venim încă o dată asupra scrisorii..., Argumentul de căpetenie..., Un răspuns rusesc, Basarabia, Tendințe de cucerire, De când guvernul conservator s-a retras..., Anexarea Dobrogei, La propunerea noastră etc.* insistând asupra necesității unui răspuns ferm din partea politicianilor români.

Dincolo de articolele strict politice, exemplară pentru gândirea eminesciană se dovedește definiția pe care o dă rasei ruse, în *Tendențe de cucerire*: „Guvernele au fost în stare să cunoască foarte bine politica rusească și țintele ce ea le urmărește de-o sută și mai bine de ani. Răsărită din rase mongolice, de natura lor cuceritoare, așezate pe stepe întinse a căror monotonie are înrăurire asupra inteligenței omenești, lipsind-o de mlădioșie și dându-i instințe fanatice pentru idei de-o vagă măreție, Rusia e în mod egal muma mândriei și a lipsei de cultură, a fanatismului și a despotiei.”⁶ În manieră deterministă, Eminescu explică tendințele expansioniste înnăscute ale vecinilor de la răsărit, militând pentru precauție în relațiile cu rușii.

III. Eminescu și lupta pentru păstrarea identității românești

Din momentul în care Rusia își exprimă pretențiile de a anexa cele trei județe din sudul Moldovei, Eminescu devine vehement în luările de poziție, luptând pentru apărarea identității naționale. Tonul său aspru se justifică prin modul absolut în care înțelegea lucrurile: „Cestiunea retrocedării Basarabiei cu încetul ajunge a fi o chestiune de existență pentru poporul român. (...) Nenorocirea cea mare ce ni se poate întâmpla nu este că vom pierde și rămășița unei prețioase provincii pierdute; putem să pierdem chiar mai mult decât atât, *încrederea în trăinicia poporului român*. (...) Rusia voințește să ia Basarabia cu orice preț; noi nu primim nici un preț. Primind un preț, am vinde; și noi nu vindem nimic! (...) Românul care ar cuteza să se atingă de acest principiu ar fi un vânzător.”⁷ Esențială rămâne, în concepția sa, nu întinderea granițelor, ci trăinicia sentimentului național. Lipsit de flexibilitatea unor oameni politici ca Ion C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, C. A. Rossetti, P. P. Carp, Titu Maiorescu sau Barbu Catargiu, Eminescu a îndeplinit în epocă rolul unuia dintre formatorii opiniei publice, fiind un militant de frunte al naționalismului românesc, înțeles mai degrabă la nivel de principiu. El a contrabalansat disponibilitatea pentru compromis (necesară în practica vieții politice) printr-o intransigență extremă, contribuind astfel la modelarea spiritului public și la

⁶ *Idem, Tendențe de cucerire*, în *Opere*, vol. IX, p.73.

⁷ Mihai Eminescu, *Cestiunea retrocedării*, în *Opere*, X, p. 46.

găsirea unei linii de mijloc în ceea ce privește relațiile țării noastre cu Rusia și, în general, pentru politica României.

Campania declanșată de Eminescu în contextul Războiului de Independență va cunoaște, așadar, două direcții majore: una de condamnare a Partidului Liberal, acuzat de trădare a intereselor naționale, care a generat polemici cu presa guvernamentală (în frunte cu „Românul”) și o alta de respingere a pretențiilor rusești manifestate pe canale diplomatice sau în presa internațională panslavistă.

În primul caz, naționalismul eminescian se manifestă în forme care merg de la ironie mușcătoare la sarcasm și pamflet, gazetarul reproșându-le liberalilor aflați la putere abandonarea intereselor naționale. În momentul contextul negocierilor privind acceptarea propunerilor rusești de cedare a celor trei județe în schimbul Dobrogei, Eminescu respinge tranșant ideea invocând argumente istorice: „Când la 1812 rușii au luat Basarabia nu s-a găsit un singur român carele să fi căzut sub ispitele Rusiei. Un fanariot a vândut-o, trădând Poarta și Moldova totodată. Un fanariot, C. A. Rosetti, o dă și astăzi muscalilor sub o ploaie de decorații rusești... (...) Ce le pasă lor că se ia o bucată din Țara Românească? Patria lor, universul, rămâne intact. Ce le pasă că se robește o parte a poporului românesc? Poporul lor, omenirea, rămâne intact. Ce-i pasă fanariotului, ce nu este nici grec, nici român, nici francez, nici neamț, că se rupe patria noastră în bucăți, poporul nostru în fâșii?”⁸

Atacurile la adresa liberalilor nu sunt o simplă expresie a angajării lui Eminescu în slujba doctrinei conservatoare promovată de „Timpul”, cât mai ales rezultatul propriei concepții privind identitatea națională. Ca și în alte cazuri, Eminescu denunță limbajul patriotard al presei liberale, acuzată în corpore de lipsă de mistificare a adevărului și de lipsă de patriotism. Purtat de naționalism, Eminescu devine exaltat, lansându-se în polemici exemplare sub raport stilistic, însă exagerate prin raportare la contextul epocii. Nu întâmplător, Al. Oprea caracteriza publicistica de la „Timpul” prin adjectivul „dionisiac” spre deosebire de poezia acestor ani care tinde spre apolinic.⁹ Spectaculoasă prin forța polemică, publicistica eminesciană referitoare la Rusia se dovedește justificată în absolut, însă inadecvată condițiilor politice ale vremii.

În schimb, în polemicele cu presa rusă sau de orientare panslavistă, Eminescu își îmblânzește tonul, dând întâietate argumentelor. Pamfletarul lasă loc aici gânditorului politic, iar textele sunt mai echilibrate. Principalele gazete cu care el polemizează sunt „Le Nord”, „Viedomosti” și „Gazeta St. Petersburg”, care erau purtătoarele de cuvânt ale dezideratelor rusești. Ele justificau pretențiile rusești asupra sudului Moldovei (Ismail, Cahul, Bolgrad) prin intermediul câtorva teorii: teoria compensației, teoria granițelor naturale și

⁸ *Idem, Astăzi se deschide adunarea...*, în *Opere*, X, p. 112.

⁹ Al. Oprea, în *Mihai Eminescu, Opere*, vol. IX, p. XI.

teoria vecinătăților. Prima dintre ele pretexta acordarea celor trei județe în schimbul cheltuielilor de război ale Rusiei și pentru a spăla rușinea suferită prin Tratatul de la Paris. Eminescu respinge asemenea pretenții, catalogându-le drept inacceptabile de vreme ce România a contribuit și ea la război, iar despăgubirile ar trebui acordate de Imperiul Otoman și nu de un aliat ca România. Cât despre teoria granițelor naturale, Eminescu arată că România, ca stat mic și tânăr, are o și mai mare nevoie de granițe naturale care să o protejeze în eventualitatea unor atacuri. Ideea vecinătăților nu este nici ea acceptată ca argument solid întrucât ieșirea la Marea Neagră era vitală pentru România, în vreme ce Rusia, prin întinderea ei, avea alte posibilități geostrategice.

Pentru a demonstra injustețea pretențiilor rusești, Eminescu pune în mișcare o întreagă construcție argumentativă, bazată pe elemente palpabile, incontestabile. Primul dintre acestea este continuitatea românilor în aceste teritorii, așa cum o prezintă în ciclul *Basarabia*, unde gazetarul urmărește evoluția istorică a Moldovei, încă din secolele XI-XII și până în prezent. Cucerite de Mircea cel Bătrân și trecute apoi sub stăpânirea Moldovei, cele trei județe în discuție aparțin, opinează Eminescu, românilor așa cum o arată teoria dreptului primului venit. Pentru a fi și mai convingător, Eminescu recurge la argumente care țin de structura etnică, lingvistică și religioasă a populației care locuiește acolo. Cu excepția câtorva zone locuite de tătari, românii sunt majoritari, iar biserica ortodoxă română este semnul incontestabil al unității românilor de aici cu cei din România.

V. Concluzii

În condițiile în care înainte de 1820 cu greu se putea vorbi despre un sentiment național, așa cum susține George F. Jewsbury¹⁰, îi revine lui Mihai Eminescu meritul de a fi creionat una dintre direcțiile de manifestare ale naționalismului românesc după Revoluția de la 1848. Spre deosebire de naționalismul revoluționar, activ, al pașoptiștilor, naționalismul eminescian e de factură principială, ideatică. În articolele despre Rusia, Eminescu luptă pentru idealurile neamului său, prezentând o imagine exagerată, dar în esență corectă a Rusiei, văzută ca un imperiu care amenința prin toate acțiunile sale identitatea națională a românilor.

¹⁰ „Când este vorba despre o regiune atât de controversată ca Basarabia, apar probleme de terminologie – denumiri geografice, unități de măsură, valoare a monedelor. Pune probleme deosebite și folosirea termenului de *român* pentru locuitorii din Moldova și Țara Românească. În perioada de care ne ocupăm aici nu exista un stat național numit România și e îndoielnică până și existența unui sentiment național românesc larg răspândit.” George F. Jewsbury – *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828*, traducere de Alina Pelea, Iași, POLIROM, 2003, p. 11.